

A Hymnus bölcsőhelyén

Szép megyének mondják a régi Szatmár vármegyét, amikor határai még hegyet, bércet, síkot, lápot öleltek körül — szép és gazdag megyének.

„Mintegy jó remény foka — írja 1831-ben *Halászy József* — úgy tűnik fel Szabolcs úntasztó síkja s homokos lapályin nőtt nyírjesi megett Szatmár, melynek iszapos téreit kelet-ről és kelet-délről gyönyörű hegláncazatok csoportjai kerítik. Bájolóbb a hegyes-völgyes vidék, de hasznosabb a sík; szerencse pedig, hol mindkettő egyesítve van, hol a vad bérceket mosolygó sík terület váltogatja, hol hegyeket völgyek, folyók s gabona lengési alatt ingó dombok messze elnyúló domborodási övedzenek; s ha majd ismét felhágván a szomszéd hegyre, letekintesz, mintegy elődbe varázsolva látsz egy más világot, mely láthatárodát a láthatatlanba látszik kiterjeszteni. Itt erős tölgyek, suttyogó levelű nyár- s topolyfák hintenek óldalt enyhítő árnyékot; s amott a sűrűen apró vizesések törnek át; majd lejjebb a cserésben fülmilék énekétől viszhangzó bőtozott lombok nyitnak ösvényt egy kigyózdó patak nyargalta völgyre. [...] A hegynek alját aprós cserjék s szántóföldek lepik; völgyein szép, rétséggel elegyes úgynevezett lankák terjednek el; s ezek már azon gyümölcsösök, melyek a Szamos partja mentiben s egyébütt is szinte szakadatlanul folyó gyümölcserdőket formálván, Szatmár vármegye kincsestárainak tartathatnak, ugymint melyekből csergedez kimeríthetetlen bőségű égett itala, a szatmári híres szilvapálinka.”

Halászy József szavait Szatmár szépségéről, gazdagságáról mások is megerősítik. A megye monográfusa, *Szirmay Antal* is dicséri szilváját, almáját. „Ezeken kívül — írja 1809-ben — vannak mandola, barack, dió, naszpolya, szederj, birsalma, berkenye, meggy, cseresnye fák, köszméte, tengeri szőlő s egyéb hasznos cse-

megék. Terem itten mindenféle vetemény, búza, rozs, árpa, tenkeny, zab, veres-, pár-, fog-, metélőhagymák, kömény, ánizs a mezőken, spárga, veres-, karó-, kerék-, sárgarépák, virágos, téli, zöldlevelű, fodor káposzták, kender, len, dinnye, ugorka, tököknek sokféle nemei, köles, harmatkása, gubács, földi alma, csicsóka, komló, héjas gyümölcsű vetemények, borsó, lencse, nagy és apró bab, törökbúza, szőlő, dohány és lépesméz. [...] Az állatok országából legel itten számtalan ökreknak, bialoknak, többféle nemű juhoknak, kecskéknak, serény lovaknak, szálás sertéseknek sokasága, melyek kivált az erdős helyeken nagy jövedelmet hajtának a lakosoknak; a vadaknak, házi és erdei szárnyas állatoknak sok fajtái. Hegyes bércekre a medvék, vadkecskék és hiuzok a szomszéd Mármarosból általvándorolnak. Az erdők szarvasokat, őzeket, rókákat, nyulakat, farkasokat, borzokat, siketfajdokat, császár- és fogolymadarakat nevelnek. A tavakon hatyuk, vadlúdak, szárcsák, tekenősbékák, vidrák, fejéres, kalánas, csergő récéknek sokféle nemei, bűvárok, gödények, gémekek, gólyák, halcsikok, a folyóvizekben kecsegék, pontyok, csukák, harcsák, sügerek, bólyingok, süllők, kárászok, fehér keszegek úszkálnak, forrásokban menyés kövihalak s pisztrángok vickádoznak.”

Istenáldotta vidék volt a régi Szatmár, de gyakran meglátogatta isten átka is. „A Szamos, Tisza, Túr, Batár folyók dühöngő árvái — olvassuk nagy statisztikusunk, *Fényes Elek* munkájában (1839) — sokszor egyesülnek s a Szamos-közi járásban alig lehet egy-két helységet számlálni, melynek határa az árvizektől mentesítve volna.” A sok vízfolyásnak, kiöntésnek, folyóágnak volt előnye is. Halászy József eleven képet fest a vízi életről: „Szamos halászó csoportok csónakjai terítik fült nyáron át a halkal suhanó Szamos tetejét; s az izzadt halász ilyenkor a gyümölcsös fák hűs bőtozati

alatt keres enyhet, míg azonközben a más oldalon egy csoport vadász átszáll, s a túlpart alatt elnyúló rengeteg nádasokban, gödények egyhangú bömbölésök beljebb csalogatási közben hajhássza a szárnyas sereget, mely a metsző nádas csörgésitől felriadva levegőbe reppen, s repülésével meghomályosítja a napot, s egy lövésre szétfut a mérhetetlen levegő üregébe...”

Itt, ezen az idilli tájon fekszik Cseke. Magyar falu a vegyes lakosságú megyében. A szatmári magyarok Szirmay Antal szerint „magas természetűek, ékes képűek, fekete hajúak, merészek, makacsok, vigak és vendégszeretők, a feleségeik többnyire nagyon elhiznak.” Fényes Elek tizennégy sort ír a faluról: „... számlál 229 római, 18 görögkatolikus, 1006 református, 59 zsidó lakost, római katolikus és református anyateplommal, zsinagógával. Szélesen kiterjedt határa csaknem mindennel megáldott s igen termékeny. Földje többnyire sárga agyagos, a Tisza felé homokos; őszit nemigen sokat vetnek, de tavaszi élet, különösen tengeri felette gazdagon terem; rétje, legelője is sok és jó lévén, mind az uraságok, mind a jobbágyok szép szarvasmarhát tenyésztenek; a sertéstartás szinte nagy fontosságú; a Tisza mentiben igen jövedelmes szilvás, almás, körtvélyes kertjei vannak, de hajdani ritka szépségű erdeje elpusztult. Földesurak Kende Pálné, Kende Zsigmond, a Kölcseyek s néhány zálogosok. Kölcsey Ferenc itt élt s munkálódott a Haza javáért. Áldás hamvaira!”

*

Kölcsey 1815 kora tavaszán költözött Álmosdról Csekébe. A család birtokai Biharban és Szatmárban voltak; az osztozkodásnál Ferencnek és öccsének, Ádámnak a csekei birtokrész jutott: az 1833. évi állapot szerint 252 köblös szántó és gyümölcsös, valamint 150 boglyát termő kaszáló. (Egy köblös = 1200 négyszögöl.) A nőtlen költő a birtokot közösen használta, az udvarházat közösen lakta öccsével. Ádám rossz gazda volt, s az idősebb testvér — bármennyire szeretett volna városba, könyvkereskedés, nyomda, író-barátok közelébe kerülni — nem hagyhatta el gazdaságát, amikor pedig 1827-ben öccse meghalt, Ferenc az elárvult család — Szuhányi Jozefin és Kálmán fia — gondviselőjeként továbbra is a faluban maradni kényszerült. Amit első csekei levelében, 1815. április 8-án, Kazinczynak írt:

„Itt lakom, édes Uram Bátyám, s itt fogok; messzeségben a világtól s barátaimnak nagyobb részétől...” — a jóslat beteljesedett.

Néhány hónap múlva, egykori iskolatársához, *Kállay Ferenchez* írt levelében, így mutatta be új lakóhelyét, melyet száműzetése helyének érzett: „A körny, melyben lakom, el van dugva szem elől, szép, de vad s felette magányos. Egyfelől a Tisza foly, másfelől a Túr, mely itt amabba szakad, s minket a torkolatban hagy laknunk. Egyfelől nagy erdők körítnek, másfelől nyílás esik, s láthatárainkat a máramarosi hóbercek határozzák. Nem poétai hely-e, édes barátom?” Hamarosan megtapasztalhatta a csekei tartózkodás kellemetlenségeit. „Minket itt az árvizek július vége óta zárva tartottak — írja augusztus 28-án — s csak mostanában szabadulván fel az utak, a debreceni vásárról elmaradánk.” A következő tavaszon: „A Tisza ismét duzzad, s ha kiömlik, ezen levélnék még több napokig kell itt maradnia.” Volt úgy, hogy udvara előtt zuhogott el a víz.

Poétai hely és vad árvizek... De a Tisza-part „reggeli gyönyörűségé”-t *Bessenyei*, a folyó szilajkodását *Petőfi* írta meg, nem a csekei költő. Kölcsey verseiben a táj nem jelenik meg. Lírai helyszíneinek alig vannak látható elemei, csak kiterjedésük van, megannyi üres tér, mely a lég szüntelen mozgásainak — szélnek, viharoknak, Kölcsey költészete makacsul ismétlődő vezérmotívumainak — ad helyet: Keletről lágy szellők... Nyúgoti fenyvek alól szél... Esti szél leng... Éjnek bús szele... Téli szél... Támadván őszi szél... Szél kele most, mint sír szele kél... Szél nyög epedve... Esti szél nyögése... Nyög az estveli szél... Mért nyög, miért az esti szél... Csattog, süvölt a szél... Ablakom tábláján csattog a szél... Éjszak bús szele dülva süvölt... Csapongva zúg a szél... Szélvész mérge tépi lengő vitorlátad... Szélvész között, zúgó habon... Gyakor szélvész... Zúg mint orkán... Haragos vihar éje... Dülván mint fergeteg... Vészek körítik homlokát... Vész támad... Vészek árján hányatom... Mennyi vész fog dörgő fellegében üldözni téged... Elsujtád villámídat dörgő fellegedben... Az égi tűz villámcsapási... Zúg csapása villámának... Vergődöm én és küzdöm a szelekkel... Visszahanyatlík küzdése közt s légi szeleknek játéka leszen...

Kölcsey olyan esztétikai ideált követett, melynek nem volt szüksége nyers, valóságos színekre; költészete abból építkezik, ami álta-

lános és örök: szirt, bérc, berek; s ha széljárta tájain egyáltalán kirajzolódik valami látvány, az nem lehet más, mint egy-egy romantikus nemzeti düledék: Husztnak romvára, a cégényi monostor omladozó sziluettje, kőhalom, hol vár állott egykor. Cseke faluképét ne költője verseiben keressük; a tipikus szatmári falut egy kecskeméti poéta, *Mátyási József* verselte meg, ódivatú ritmusban és vaskos rímekkel, de igen szemléletesen, amikor 1791-ben keresztülutazott a megyén:

Nem láttam ott magos kőépületeket, / Melyek az essőben áztatnák fejeiket. / Egy fatorony gunnyaszt a falu-középen, / Azt is egy ijedt tyúk átrepülné szépen. / Nincs amire nyíllát Jupiter eressze, / Mert az alacsonyság lakik tőle messze, / S tüzi játékának egy gazos földházat / Szerűjévé tenni vólna is gyalázat. / Mindenütt a templom a legszebb épület, / Pedig az is igen együgyű készület.

Amikor Kölcsey a költői pályára lépett, a Mátyási-féle régies verselés ideje már lejárt, még nem jött el viszont Petőfié, aki a csárda romjait is a legmagasabb esztétikai szférába tudta emelni, így aztán Kölcsey számára Cseke nem költői tárgy, csak „nyomorult falu”.

De „uraim, le a kalapokkal” (mondom én, egy reformkori író idézve) — az egykori nyomorult falu szent hely: itt írta Kölcsey a *Hymnus*t, Csekében lakása nyolcadik esztendejében, 1823. január 22-én. Harminckét éves volt ekkor.

*

Mintha Csajkovszkij szimfonikus költeményének muzsikáját hallanók, az utolsó ütemeket, melyekben a cári himnusz elnyomja a Marseillaise hangjait. Aztán beáll a csend. Európa csendes, elzúgtak forradalmi, véget ért a nagy rengés utójátéka, Napóleon másfél évtizede is. Halottak csendje, temetők Európája; sosem fogjuk megtudni, hány csekei áldozatot követelt a vér és vas évadja — akiknek egy hagyományos, faragott fejfa sem jutott a hazai temetőben.

A csend nem egyeduralgó, tánczene töri meg: a bécsi kongresszus — miközben országátarokat szabdal és hercegségeket ajándekoz — táncol. Táncol *Széchenyi István gróf*: még nem tudja, hogy éppen tíz év múlva, 1825-ben, néhány úgy ahogy megtanult magyar szóval akadémiát alapít; táncol *Jósika Miklós bá-*

ró: még nem tudja, hogy huszonegy év múlva kiadja, ismeretlen és barbár nyelven, az első magyar regényt. Kölcsey ekkor költözik Csekébe.

Napjait s éjeit szorgos stúdiumokkal tölti. „Reggeltől más hajnalig szobámban járkáltam; volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki.” A *Hymnus*, a nemzet közös éneke, a legteljesebb, önkínzó magányban keletkezett. A stúdiumok tárgya: a történetfilozófia és a népdal, vagy ahogyan ő mondja, Bartókot megelőzve: a *paraszt*dal. Mindkét stúdiumának nyomát látjuk a versben: a *Hymnus* évszázadok magyar történelmére hivatkozva kér szánalmat haragvó istenétől, és strófáit el lehet énekelni egy népdal, a *Megismerni a kanászt* dallamára...

A *Hymnus*on kívül Kölcsey még mintegy ötven verset írt Csekén, főműveket, mint a *Vanitatum vanitas*, a *Zsarnok*, a *Szabadsághoz*, s itt írta legfontosabb esszéit, a *Nemzeti hagyományokat*, a *Mohácsot* s szellemi testamentumát, a *Parainesis*t. Itt formálódtak azok a gondolatai, melyek szavakba öntve a nagykárolyi megyegyűlés s a pozsonyi diaeta termében visszhangoztak. Kortársai, Szirmay Antal és mások, idilli képet festettek a szép és gazdag megyéről s lakóiról; Kölcsey szemé előtt kirajzolódott a szatmári adózó nép nyomorúsága: „Azon tizenhétézer s egynéhány száz szeller lakos, kertész s több ilyenek közt, kik ezen nemes megye kebelében találatnak, több mint háromezer lakik idegen fedél alatt; de bizonyosan többre lehet tenni azoknak számát, kik sem földet, sem marhát nem bírván, élteknek nagyobb részében kenyeret nem süthetnek, hanem a legkisebb darabot, mellyel éhségeket valaha enyhítették, napszámos munka által idegen kezekből nyerik meg.” A csekei kunyhók, ha nem jelentek is meg a költő verseiben, a gondolkodónak, a politikusnak elmélkedésre, küzdésre állandó tárgyat és célt adtak. A reformkor vezéreszméje az érdekegyesítés, annak fölismerése, hogy az országot elmaradott és alávetett helyzetéből csak nemes és jobbágy — a jogokban és szabadságban részesített jobbágy — közös erőfeszítése vezetheti ki. A szót magát Kossuth fogalmazta meg, történeti és erkölcsi igazolást, már előbb, Kölcsey adott hozzá: „...hol a paloták urának őse győzött vagy halt, ott győzött és halt a kunyhók lakójának őse is... a nemzet és haza nevében mindenki osztozik.” Az érdekegyesítés megvalósításának sürgősségére a leghatásosabb érveléssel Kölcsey figyelmeztetett: „Gondoljuk meg: nálunk az arisztokrácia tagjai legnagyobb rész-

ben falukon, az adózók közt elszórva laknak [...] s ki az, ki még most is borzadva ne tekintene vissza a kolera évére, midőn némely megyékből a legrettenetesebb tetkek híre az egész országot keresztül rázá! Felszólítom a kormányt: ily esetekben mi a mód, mely által bennünket megoltalmazand? Talán hóhérpallos és kötél?! mik a bűnösök ellen fordíttatnak. Nyomorúlt eszközök! Mert ezek semmivé tehetnek ugyan egyes életet; de itt nem egyes emberekről van szó; itt azon halhatatlan, hódíthatatlan szellemről van, mely századok óta, most lánggal lobogva, majd hamu alatt emésztődve ég; s ezt nem zabolázza meg félelem, nem győzi le hatalom; ezt csak megszelídíteni lehet. Nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekkal, mely a társaság [= társadalom] tagjait egyformán kösse a hazához; s ez érdek csupán két szó: *szabadság* és *tulajdon*.”

A nevezetes beszéd szónokára Kossuth így emlékezett vissza; „...a tiszai követek asztalánál egy férfi állott, kinek halk szózata szent pietás ihletésekként rezgett végig a csontvelőkön. És e férfiú, megyéjének dísz, büszkesége, nemzetének tölgy- s borostyánkoszorús kedveltje volt. Egy erős lélek, töredékeny test láncai között. Tar agyát őszbe vegyült kevés hajszálak lengték körül, szintelen arcán ezernyi virasztott éjnek tikkadtsága ült, egyetlen szemében a nemzet minden múlt s jövő bánata tükröződött, szava tompa, mély és értelen, mint egy síri hang, melynek monoton egyformasága csak ritkán, csak az indulat legfőbb hevében szállongott alá, és lőn még tompább, még értelenebb, még síriasabb, mikor aztán ökölbe szorított jobbát emelve a rámeresztett szemek előtt úgy állott, mint egy túlvilági lény...”

Megyéje nem értette meg Kölcsey intését. Olyan országgyűlési szavazatot követelt tőle, melyet az nem vállalhatott, inkább lemondott a követségről. Utolsó beszédében összefoglalta törekvéseit: „Jelszavaink valának: *haza és haladás*. Azok, kik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: miképpen a maradás szónak több jelentése van. Korszerinti haladás *épen maradást* hoz magával; *veszteg maradás* következése pedig senyvedés. Isten őrizze meg e nemzetet minden gonosztól; isten virassza fel e nemzetre a teljes felvirágzat szép napját!” Kossuth gyászkeretes újsággal, az ifjúság feketeszalagos kalapokkal és verssel búcsúzott a távozó követtől.

Duna, vized miért oly keserű, / Medred miért van tele? / Mert Pozsonynál sok keserű

könyű / Hullott abba bele, / Melyet a hon nagyjai pergettek, / Hogy Kölcsey nem marad követnek!

*

A házba, ahová Kölcsey Pozsonyból visszatért, ma már nem léphetünk be: 1889-ben lebontották. A *vadászlak* című elbeszélésében Kölcsey leír egy nemesi lakot: „Középen kémény, jobb felül két egybenyíló szobácska, bal felül még egy szoba és kamara, az egész fatornáccal övezve: ilyen vala a ház, melyet az öreg urak, őseiktől vett építési rend szerint, saját erdejökből, molnárjok által, költség nélkül összevágattak. Átellenben cselédház és hosszú ól nyúlt el, háta mögött tágas akollal, mindezeket nagykiterjedésű szilvas ölelte körül, s ennek elején állott a csűr...” Ilyen volt Kölcsey udvarháza is Csekén, a mai művelődési ház telkén.

1815-ben, amikor a birtokot átvette, a házat elhanyagolt állapotban találta; a háromszobás épület nyolc ablakának 512 ónkarikájából 115 hiányzott. A tatározás 1820-ig elhúzódott.

A harmincas években Kölcsey a ház átalakítására szánta el magát. Cigányokkal negyvenezer téglát vettetett; a tornácot lerontotta s helyébe fürdőszobát rakatott; az előszobába kemence került, a ház köré északról és nyugatról kőkerítés; könyvtárát az ebédlőből a kapu felé nyíló szobába költöztette. Ő maga volt a tervező, az építésvezető. *Vahot Imre*, aki 1852-ben még eredeti állapotában látta a költő lakását, így írja le a kibővített épületet, kezdve Kölcsey dolgozószobáján: „Egyszerű e szoba, de csinos és rendes, mint a nagy férfiúnak egész élete, minden külfény és keresett pompa nélkül. A szoba egyik oldalfalát egészen a nyílt könyvtár foglalja el... Más, talán hiúbb vagy gazdagabb író üveges és fényezett szekrénybe zárandó a kedves, drága kincseket. A szoba közepén áll fenyőfából készült, fehérre festett íróasztala... A szék, melyen íróasztalánál ült, a pamlag, melyen olykor fáradalmait kipihené vagy elmélyedve gondolkozott, kemény, mint a legtöbb magyar író sorsa szokott lenni. Az asztallal szemközt álló szekrény és a zugban lévő vaskályhácska sem ragyog a fénytől. Az ablakon nehéz kelméjű függönyök helyett vékony foszlány lebeg, s a viaszolatlan padlót drága szőnyegek nem borítják. A dolgozószoba ajtaja az ebédlőbe vezet... Az ebédlőn túl volt a hálószobája, mely sokkal fényesebb bútortartu, mint a dolgozószoba; a többi szobákat csa-

ládja [Szuhányi Jozefin és Kölcsey Kálmán] és a főjegyző korában nála gyakorlaton volt ifjak lakták... Kölcseynek ezen csinosan épített háza sűrűn van fákkal környezve, mintha a mósolygó természet ölelő karjai közt feküdnék. A ház melletti virágos kert Kölcsey halála óta, mintha őt gyászolná, elhagyatott állapotban tengődik.”

A házbeliek életéről képet ad egy lista, mely 1832-ben készült a háztartási felszerelésről. Volt, többek közt: 1 élésláda, 1 lisztes szekrény, 4 csobolyó, 7 ecetes hordó, 3 szappanozó teknő, 10 dézsa, 3 sajtár, 3 véka, 3 rosta, 4 szita, 1 gyúrotábla, 2 laskanyújtó, 1 kürtősfánksütő, 2 fánkszagató, 2 lúdlelke, 2 spékélő, 1 derelyemetsző, 1—1 kávépergelő és daráló, 1 kézi mángorló, 1 vasaló, 1 rézmozsár, 5 gertyatartó, 1 palacsintavas, 1 hurkatöltő, 1 réz icce, 1 le vesszűrő, 1 reszelő, 1 abaroló villa, 1 rostély, 1 fűszerszámskatulya.

A szilvapálinka főzésére a *Hymnus* költője nagy gondot fordított; végrendeletében külön intézkedett pálinkásfazekairól, hordóiról. A félszemű és félszeg férfi aligha vett részt a szilvaszedés kedves mulatságaiban; a feldolgozás módjáról Halászy József tudósít: „...a szilvának nemei lerázatva nagy rakásokba rakatnak, az eladandók eladatnak, a telelők félretétnek, a többi megmaradott nagyobb rész pedig kádakra, hordókra s más edényekre szedetik, mit is a gazda deszkával befedve tart a kifőzésig, mely idő alatt a gyümölcs lassan-lassan poshadásba és forrásba jön. Ekkor — rendszeren az őszi munka végeztével — kezdi azt pálinkává kifőzni, mely gyakran télig tart.”

A költő napirendjét *Obernyik Károly*, aki jurátusként Kölcsey mellett élt, a következőképpen írja le: „Reggel kilenc-tíz órakor kelt, hacsak a későbbre terjedő éji munka több nyugalmat nem igényel; s a felkelés idejétől a reggeliig — kivéve a netalán érkezett újságlapok szorgalmas olvasását — semmit sem dolgozott. Reggelijét családja körében költé el, melynél rendszeren a ház és gazdálkodás körülményeiről vett tudósításokat, s adott rendelkezéseket. Tavasszal és ősszel, midőn a nap éltető sugarai oly kedvesek, reggeli előtt vagy után háza előcsarnokában szerete üldögelni, élvezve a langy verőfény és falusi lég kellemes benyomását. Ilyenkor örömeit kezdett és folytatott beszédet családja tagjaival vagy a házánál levő ifjakkal, s nem szükség talán mondanom, miszerint az ily beszélgetések mindenkor igen kellemesek és tanulságosak voltak egyszersmind. Álta-

lában ebédig keveset dolgozott, ha ugyan ottan-ottan egyedül maradván, a munkás szellem gondolatai, eszméi terveket nem főztek, vagy kész és elkezdett művei elrendezésén, javításán nem szállongtak. Egyébiránt ily időkben örömeit tekinte meg némely gazdasági javításokat, vállalatokat vagy majorságához tartozó állatokat, főleg melyeknek külön, nemesebb fajtáit ő hozatta meg az addig elhanyagolt gazdálkodásba. Az ebéd csak későcskén hozatott fel. Ilyenkor néha vidáman társalgott asztala személyzetével, de olykor-olykor elmerült, hallgatag, komoly volt, s arcán világosan lehete látni a szellem más vidékén, más térekeni tévedezését. Ez esetben alig ejte egy-két szót, figyelmetlen volt a körötte történetekre, s a többi személyek váltott beszédére, melyet azok rendszeren, kímélve a gondolatokba süllyedt szellemet, csak halk hangon szoktak folytatni, mit ő azonban egyáltalában nem kívánt, sőt szerette, ha a körötte levők szabad nyílt társalgásban tölték idejüket. Ebéd után, melynél sokáig ülni leginkább terhére volt, magához vevé feketekávéját, mely igen erős szokott lenni, s ha az igen ritkán történt teázást kiveszszük, egyedüli izgató ital volt, mellyel élt. Ez ismét vagy az előcsarnokban történt, ha már vagy még a szép napok gyérebbek valának, vagy pedig dolgozószobájában. Azonban általában ebéd után már elmerültebb s a munkára alkalmasb volt; aminthogy a délután rendszeren vagy olvasás- és írás, vagy szobájában sebes lépések közti járásban telt el. A vacsora legtöbbször folytonos munka közt találta, mely után ismét, csaknem kivétel nélkül, mindig és legörömeiből dolgozott egész az éj legkésőbb órájáig, rendszeren éjfél utánig; de ha munkái megszorodtak, vagy fáradhatatlan tűzszorgalma hajtá, egész hajnalig.”

*

A könyvtárszobában, ahol Kölcsey az ideje nagy részét töltötte, ezernél jóval több könyv sorakozott a polcokon. Ma a csekei községi könyvtár állománya 6500 kötet.

Egy riportban azt olvastam, hogy Csekén több könyv lehetett Kölcsey idejében, mint ma. Nem volt több. Kölcsey az egyetlen, aki könyvre költött; tőle tudjuk, hogy „itt senkinek sincs pénze könyvet venni, és legalább is fél század alatt senkinek sem leszen.” A csekei könyvtár nagyságát nem a költő kivételesen gazdag gyűjteményével kell összehasonlítani. A falu 1700 főnyi lakosságához képest 6500

könyv nem is olyan kevés: csaknem négy kötet jut egy főre, ez több mint a 3,1-es országos átlag.

A harmincas években csak egy kis egyházi könyvtár volt Csekén, 1945 után az sem. 1957-ben, amikor a községi könyvtárat szervezni kezdték, három-négy láda szedett-vedett könyvvel indultak el. Ma klasszikusokat látnak polcain, Tacitus, Villon, Hugo, Dickens, Dosztojevszkij, Krúdy, Kosztolányi, Füst Milán, Déry műveit, a Kalevalát. A legtöbb könyvtar Jókai, Móricz, Fekete István, Szilvási, Berkesi, Verne Gyula szerepel, ők a legkeresettebb írók. Az állománynak körülbelül a fele ifjúsági és gyermekkönyv. Van néhány szótár, világotlasz, Marx-sorozat, Derkovits-és Kovács Margit-album, Pallas lexikon. Sokféle igényt kell kevés pénzből kielégíteni. Vársárlásra évi 10 ezer forint körül költhetnek. 1982-ben a könyvtár 238 kötettel gyarapodott. A könyvbeszerzés nem könnyű dolog, mert a kiadók kínálatában sok a szakmai, a technikai munka, és kevés az, ami falura leginkább kell: a friss szépirodalom, az olvasmány.

A beiratkozott olvasók száma 1982-ben 131 volt (7,7 százalék), fele gyermekkorú. A falu mintegy 60 főnyi értelmiségéből minden második beiratkozott. Sok ez vagy kevés? A könyvtáros szerint számításba kell venni, hogy nemcsak könyvtári könyvet olvasnak a faluban, hanem sok család otthon is tart könyveket, s nemcsak olvasók vannak, hanem felolvasók is, akiket hetenként egy-kétszer egész kis kör hallgat, például az öregek napközijében. Ha azonban a megyei átlaghoz — 15,6 százalék — viszonyítjuk a csekei olvasói arányt, az olvasók száma mindenképpen alacsony.

A kölcsönzött könyvek száma csökken: 1981-ben 6647 volt, tavaly 3750 kötet. Bizonyára része van ebben annak, hogy a könyvtár mostoha körülmények között működik. Hetenként csupán háromszor van nyitva, délután kettőtől ötig. Elhelyezése nem megfelelő: két kis szoba az idegenforgalmi iroda épületében, a bejárás az irodán keresztül. Főfoglalkozású könyvtáros kellene és méltó, saját helyiség: Kölcsey faluja megérdemelné.

Aki ellátogat Csekébe, lépten-nyomon tapasztalja, hogy Kölcsey falujában jár. Öreg, fiatal, mindenki tudja, hogy itt élt a költő. S tudnak még sok egyebet is.

Amikor a hatvanas években a művelődési házat alapozták az egykori Kölcsey-kúria telkén, alagút nyomaira bukkantak. Kellott az Kölcseynek, hogy szükség esetén menekülhes-

sen. Vagy csak lejárogatott oda, titkos leveleket írni. Mert a vasas németek, talpig vaspáncélban, folyton szimatoltak körülötte. A sírból is kiásatták, iratokat kerestek, hogy rábizonyíthassák a felségárulás vádját. Nem is természetes halállal halt meg Kölcsey, megmérgezték. Haldoklás közben habzott a szája, a méregtől. De az is lehet, hogy öngyilkos lett, amikor menekült a huszonnégy vasas német elől. Hiába verette lovára fordítva a patkót...

Legendák vidéke ez a táj. A szomszédos Beregben is tudnak titkos alagútról, találtak benne lúdtollat, tintásüveget — azt Rákóczi használta. Van ebben valami megható: legendát a nép csak a legnagyobbak alakja köré fon, akiről tudja, vagy inkább csak érzi, hogy jót akartak neki, mint a fejedelem, mint az országgyűlési szónok. Kölcsey személye különösen alkalmas volt arra, hogy legendaképződést indítson meg. Már élteben szóbeszéd tárgya lehetett a „torzonborz bajuszu, piros pofájú, pohos hasú, vastag nyakú” megyei uraktól olyan nagyon különböző, borotvált arcú, furcsa modorú férfi, aki nem ivott bort, nőtlenül élt, s hajnalokig égette a gyertyát szobájában — ugyan mivégre? Halála után könyvekből kerülhetett egy-egy vonás a legendába, hiszen írásaiban maga Kölcsey panaszkodik, hogy leveleit fölbontja a policia; nem is csoda, ha alagútba vonult, titokban írni.

A legendák — a népi emlékezet e megtisztelő jelei — arra való, hogy összegyűjtse őket a néprajztudomány. Baj csak akkor támad, ha összeütközésbe kerülnek a történeti valósággal. Különös feszültséget tapasztaltam Kölcsey falujában. Mást ír a tankönyv, mást tud az emlékezet, melyik az igazság? — kérdezték tőlem. Próbáltam megmagyarázni, hogy a népi hagyományt tekintsek a folklór kincsének, a történeti valóságot könyvekben keressék. A csekei könyvtárban megvan Kölcsey műveinek Angyal Dávid-féle kiadása, megvan Szauder József is, és a Kölcsey-emlékek kitűnő kutatója, *Lakatos József* könyvtáros szerint forgatják, kölcsönzik őket. Többkötetes, nehezen áttekinthető összkiadások ezek, magyarázatok, jegyzetek nélkül. Olyan Kölcsey-könyv, melyet a nép kezébe adhatna, hogy bizvást megértse az is, nincs, mert sosem készült. Író—olvasó találkozó majd minden évben van Csekén; egyszer el kellene vinni oda a kiadó emberait is: értsék meg végre, nincs sürgősebb és szebb feladatuk, mint egy valóban *népszerű* Kölcsey-kötet kiadása!

Lukácsy Sándor